

Обдарованість як передумова становлення еліти // Еліта, обдарованість, людино центризм : матеріали міжнародної наукової конференції. – 26 лютого 2010 року. – К., 2010. – С. 59-63.

ОБДАРОВАНІСТЬ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТАНОВЛЕННЯ ЕЛІТИ

Антонова О.Є.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

м. Житомир

antonova_elena@mail.ru

У статті на основі визначення сутності понять "еліта", "елітарний" аналізуються сучасні підходи до створення суспільних еліт. Зазначається на неоднозначності у трактуванні терміну "еліта". Відповідно виділяються два основні підходи: аксіологічний (ціннісний) та альтиметричний. На основі аксіологічного підходу розглядаються завдання елітарної освіти.

Ключові слова: еліта, обдарованість, елітарна освіта.

Перші спроби науково-теоретичного осмислення феномена елітизму сягають найдавніших часів. Його сутність вже тоді викликала значні суперечки серед учених. Перші трактування були дані ще в стародавні часи. Давні мислителі усвідомлювали, що народ сам нездатен управляти суспільством і що історію творять вибрані представники панівних верств. Так, китайський філософ Конфуцій вирізняв у суспільстві дві основні норми поведінки: одна для "вибраних", інша — для народу, що мусить підкорятися. Конфуцій сформував для китайського народу моральний ідеал досконалої людини (*цзюнь-цзи*). Кожна людина має володіти двома якостями: гуманністю та почуттям обов'язку. Конфуцій мріяв про суспільство повного порядку, в якому кожен знає своє місце, де існує *поділ на дві великі групи* – верхи й низи: тих, хто думає та управляє державою, і тих, хто працює й підкоряється. Належність до цих груп визначалася наявними знаннями та моральними якостями людини [1, с. 105].

Глибоке обґрунтування ці ідеї дістали у Платона, Макіавеллі, Карлейля і Ніцше. Згідно з ученням Платона, особистість людини складається з декількох початків. Нижчим початком людської душі є відчуття, за допомогою якого пізнається тільки зовнішнє. Друга, вища частина душі - воля - є вірним її стражем. Воля керує почуттями, не дає їм перетворитися на пристрасть. Проте роль вольової частини душі чисто виконавська, адже волею керує розум або розумне начало душі. Розум вказує волі характер поведінки і управління почуттями, які відвертають людину від істинного її призначення. Цим трьома частинам душі відповідають в етиці Платона три види доброчесностей: розумній частині душі – мудрість, вольовій – мужність, або хоробрість, чуттєвій – помірність. А цим доброчесностям, у свою чергу, в соціологічних побудовах Платона відповідають три прошарки суспільства: 1) філософи; 2) воїни; 3) всі інші (ремісники, землероби, торговці та ін.).

Перші два класи є привілейованими і живуть за рахунок праці третього. Філософи управляють, воїни захищають. Подібно до того, як людина найбільше проявляє себе за умови повної згоди всіх частин душі, міркував Платон, так і держава може розвиватися, якщо між цими суспільними групами населення буде згода [2, с. 55].

На думку Платона, розподіл серед юнаків за здібностями має відбуватися на межі 20-річчя. Саме з 20 років юнаки, які не виявили схильностей до розумової праці, стають воїнами. Менша частина юнаків, яка продемонструвала здібності до абстрактного мислення, здійснює до 30 років навчання на першій ланці вищої освіти, вивчаючи всі предмети у філософсько-теоретичному плані (учні цієї ланки освіти готувалися до державних посад). Серед тридцятирічних проводився новий відбір. І тільки ті учні, які проявили виняткові обдарування, продовжували філософську освіту ще 5 років, після чого ставали правителями держави з 35 до 50 років. Тільки ті, хто пройшов весь курс освіти, на думку видатного мислителя, гідні найбільшої шани, саме для них – найвищі державні посади, для тих же, хто обмежив свою вищу освіту першим ступенем, залишаються другорядні ролі. Звільнити людство від зла можуть тільки істинні та правильно мислячі філософи, які займають державні посади, або ж ті володарі держави, які за якимось божественним призначенням стануть істинними філософами [5, с.55].

Ф. Ніцше створив культ генія-надлюдини із вродженими рисами геніальності. Обдаровані люди мали б пробивати собі шлях, не зважаючи ні на які моральні правила і норми в суспільстві. Надлюдина вище існуючого світоустрою звичайних людей. „Боги вмерли”, – проголосив Ф. Ніцше. У своїх творах він багато уваги приділяв також культу митця, людини обдарованої, але водночас хворобливої. „Такими народжуються, а не стають”, – вважав Ф. Ніцше. Він не пропонував методів виховання обдарованих дітей, але гадав, що за наявності вроджених здібностей за допомогою виховання можна розвивати талант у дитині. Він стверджував, що його вчення призначене не для отари овець, як він називав звичайних людей, а для вовків, сильних особистостей, лідерів, і маленьких дітей, які можуть стати такими вовками у майбутньому.

Важко сказати, чи ототожнював німецький філософ поняття „надлюдина” з тим, що ми розуміємо під сучасним поняттям „обдарована людина”, „талант” чи „геній”. Але це поняття безперечно має спільні

ознаки з названими рівнями природних схильностей до певного виду діяльності і задатків, розвинутих відповідним вихованням, завдяки чому вона досягає різних за значимістю успіхів у певних галузях діяльності. Лише на відміну від сучасних психологів Ф. Ніцше вірив, що його надлюдина стане наступним щаблем еволюції на землі, повністю витіснить звичайну людину, і те, що у нас вважалося б талантом, у новому світі було б закономірністю, звичайною нормою.

Перші концепції еліт у їх сучасному розумінні з'являються наприкінці XIX — на початку XX ст. і пов'язані з іменами Гаєтано Моски, Вільфредо Парето і Роберта Міхельса.

Саме тоді у наукову термінологію увійшов термін "*elima*" (від лат. *electus*, фр. *elite* - кращий, вибраний). У перекладі з французької слово "еліта" означає "краще", "відбірне", "вибране" і засвідчує володіння певними яскраво вираженими рисами тих чи інших їх носіїв. У широкому соціологічному контексті ним позначається вищий, відносно замкнутий за чисельністю прошарок суспільства, контролюючий його основні економічні, політичні і культурні ресурси.

Еліта – невід'ємна і важлива частина будь-якого соціуму. Вона здійснює функції управління соціумом, а також вироблення нових моделей (стереотипів) поведінки, що дозволяють соціуму пристосовуватися до швидко змінюваного оточення.

Численні науково-теоретичні дослідження, а також суспільно-політична практика доводять, що потреба в еліті — закономірність розвитку цивілізації. Її існування зумовлене дією таких головних чинників, як психологічна і соціальна нерівність людей, їх неоднакові природні здібності, можливості і бажання; висока суспільна значущість управлінської діяльності й необхідність професіоналізму задля її ефективності й конкурентоспроможності; наявність широких можливостей використання управлінської діяльності для отримання різноманітних привілеїв; практичні можливості здійснення контролю за суспільством або певною його частиною; політична пасивність широких мас, головні життєві інтереси яких, як правило, лежать поза сферою політики.

Формування еліти — результат природного відбору в суспільстві. Соціальна рівність є рівністю стартових можливостей, що сама по собі спричиняє висування з маси найактивніших фізично й найбільш підготовлених інтелектуально представників. Завдання ж суспільства полягає в тому, щоб здійснювати цілеспрямований пошук і залучення найбільш результативної еліти.

У суспільстві стосовно трактування терміну "еліта" існує неоднозначність. Можна виділити два основні підходи:

- Аксіологічний (ціннісний) підхід, який базується на вихідному розумінні поняття "еліта" (тобто "краще"). Йдеться про те, що представники еліти володіють вищим інтелектом, талантом, здібностями, компетентністю порівняно з середніми показниками конкретного соціуму. Основи ціннісного підходу до розуміння еліти заклали ще Конфуцій, Платон, Аристотель. Згідно з цією версією, еліта включає кращих з кращих, тобто тих, хто володіє такою доброчесністю, як мудрість і справедливість.

- Альтиметричний підхід оцінює приналежність до еліти за фактом володіння індивідуумами реальною владою і впливом, без урахування рівня їх інтелекту і морально-етичних якостей. Відтак, термін "еліта" значною мірою використовується як самоназвання тієї частини соціуму, яка володіє реальною владою і впливом, хоча ще П.А. Кропоткіним для цієї частини суспільства було запропоновано використовувати термін "начальничество", "начальники".

На жаль, сьогодні альтиметричний підхід до трактування терміну "еліта" є переважаючим, оскільки надійних критеріїв приналежності до еліти, які можна було б перевірити, прихильниками ціннісного підходу не було вироблено. Своєрідним гібридом названих підходів можна вважати ідеї неосоціал-дарвінізму, який відстоює думку про те, що прогрес суспільства визначається елітою, яка стоїть над „масою”. Основним соціальним завданням визнається виявлення „найсильніших” за інтелектуальним потенціалом і надання їм пріоритету в плані так званої соціальної мобільності. Вони проголошуються найціннішою для суспільства категорією індивідів.

Ці ідеї проповідують елітаристські погляди на освіту. Щодо проблем школи і виховання ця течія представлена тестологією, „генетичним елітизмом”. „Нерівність здібностей виявляється у дітей в ранньому дитинстві, – заявляє прихильник теорії генетичної детермінації інтелекту, французький педагог Ж. Капель, – і хоча можна до нескінченності дискутувати про роль спадковості і середовища, але неможливо всерйоз заперечувати величезне значення генетичного чинника” [6, с. 220]. На думку Ж. Капеля, лише частина дітей (від 25 до 40%) наділені так званим концептуальним складом розуму, що дає можливість успішно засвоїти повний курс середньої школи. Інші ж повинні орієнтуватися на ті напрямки навчання, що мають переважно конкретний характер. А через це повна загальноосвітня середня школа завжди повинна залишатися елітарною, куди слід спрямовувати аж ніяк не більше половини всіх дітей. Для інших же необхідно відкривати освітні шляхи „конкретнішого типу” [3, с.116-117].

Зазначимо, що для демократичної держави важливе значення має не намагання підпорядкувати еліту суспільству (що можливо лише до певної міри з допомогою громадського самоврядування), а утвердження конкретного формування результативної, корисної для суспільства еліти через забезпечення її демократичного соціального представництва і своєчасного якісного оновлення.

Як приклад практичної реалізації аксіологічного підходу у створенні інтелектуальної еліти можна навести відомий американський проект. У 1958 році конгрес США оголосив так званий „Освітній Акт Національної Оборони”, завданням якого було надання допомоги вчителям у створенні програм виховання

обдарованих дітей [4, с. 180-189]. Тоді популярним став жарт: „Або ми маємо негайно зайнятися фізикою і математикою, або нам усім доведеться вивчати російську мову”. Практичні американці створили програму розвитку інтелектуального потенціалу країни – програму „Меріт”. Суть її полягала в тому, що протягом певного часу з кожного старшого класу всіх шкіл відбирали по чотири найперспективніших учні, орієнтуючись на відгуки вчителів про зацікавленість дітей у науках, нестандартність їх мислення. Щороку відбирали близько 600 тисяч учнів, серед яких за допомогою спеціальних тестів виділяли вже близько 35 тисяч осіб з найкращими показниками і забезпечували їх субсидіями, стипендіями, приймали без екзаменів у найкращі коледжі, створювали для них найсприятливіші умови (їм оплачували наукові експерименти, по закінченні освіти запрошували на роботу до провідних фірм країни). Витрати на створення інтелектуального потенціалу взяла на себе країна. Якими були наслідки реалізації цієї програми добре відомо з успіхів американців у галузі науки і техніки, зокрема в освоєнні космосу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голованов С.О. Історія стародавнього світу: Навч. посібник. – К.: А.С.К., 2002. – 304 с.: іл.
2. Кравець В.П. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. – Тернопіль, 1996. – 426 с.
3. Кравець В.П. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття. – Тернопіль, 1996. – 290 с.
4. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. – К., 1997. – 304 с.
5. Лосев А.Ф., Тахо-Годи А.А. Платон. Жизнеописание. – М., 1977. – 224 с.
6. Cappelle J. Education et politique. P., 1974. – P. 220.